

КУЛЬТУРА ЯК ВАЖЛИВИЙ ФАКТОР НАЦІОНАЛЬНОЇ СТІЙКОСТІ*

Кейси локальних громад: Частина 1

(оглядова довідка за матеріалами преси та інтернету за 2023–2024 рр.)

Українська культура – основа нашої національної ідентичності. Про це, зокрема, свідчать результати соціологічного дослідження «Культурні практики та потреби для відновлення населення у деокупованих та прифронтових громадах», проведеного 2024 року соціологічною групою «Рейтинг» за підтримки проекту Агентства США з міжнародного розвитку (USAID) «Зміцнення громадської довіри» (UCVI) [1].

«Перше і головне, що ми зрозуміли – свою окремішність від росіян, – каже український історик Володимир Дзьобак. – Те саме класичне протиставлення „ми – вони”. Ми почали відчувати потребу формування, розвитку та збереження української національної ідентичності, як вирішальної складової національної стійкості у нашому швидкоплинному світі, де культури і традиції постійно розвиваються, а також де, на величезне здивування і на превеликий жаль, можливі війни на знищення однієї нації іншою».

Знищення росією значної частини культурного надбання не відштовхнуло українців далі від культурного простору, навпаки, відродило жагу до власної історії, культури, традицій. А втім, зазначає В. Дзьобак, ідентичність це не тільки про минуле, бо минуле це ґрунт, на якому базується сучасне та виростає майбутнє. Історик принагідно наводить цитату вітчизняного науковця Івана Лисяка-Рудницького: «Нація проявляється не вишивками, „малоросійським борщем” і т. п., а окремою політикою й окремою високою культурною творчістю» [2; 3].

---

* Цикл робіт, присвячений культурним практикам локальних громад на прифронтових та деокупованих територіях України.

«Стойкість місцевої культури» – це проєкт, у межах якого редакція медіа про нову українську культуру LiRoom (Лірум), протягом трьох місяців досліджувала та знайомила свою аудиторію з культурним ландшафтом прифронтових та деокупованих територій. Метою було створити унікальний мультимедійний кейс, який об'єднуватиме ініціативи розвитку культури в регіонах та сприятиме відновленню і розбудові локальних спільнот.

Так, за час його реалізації журналісти Лірум створили 25 текстів і фотографій про митців, 10 тематичних плейлистів, новинну рубрику «Що в регіонах» та інтерактивну карту. «Стойкість місцевої культури» – це активна демонстрація сили культури, яка є інструментом єднання спільнот у складні часи, підкреслюють автори ідеї. [4].

Про шляхи зміцнення української ідентичності; важливість формування нарративів, які підсилюють тезу про культуру як один із головних чинників розвитку нації в нових реаліях; необхідність відновлення та розбудови громад, які знаходяться на лінії зіткнення або ж були деокуповані, – в історіях митців та культурних діячів, які попри війну плекають культуру своїх рідних місць, допомагаючи Україні чинити спротив росії.

З перших днів повномасштабного російського вторгнення **Чернігів** був під нещадним прицілом ворожих військ. Місто постійно обстрілювали з «Градів», в область заходили колони військових, російська авіація скидала бомби по житлових районах. На початку квітня 2022 року мер Чернігова Владислав Атрошенко заявив, що місто зруйновано на 70 %. Але воно вистояло, та разом з областю було повністю звільнено від загарбників.

Через деякий час у регіоні гостро постало питання про роль культури під час війни. У той час культурну нішу зайняло волонтерське об'єднання «Єдиний мистецький простір», до складу якого входить подружжя Євгена Філатова (Maneken) та Нати Жижченко (Onuka). Кажуть, що найяскравіші івенти, які на часі й у дусі часу, зараз організують та проводять саме вони. Приміром, 29 квітня фронтвумен гурту Onuka запустила етнографічний музичний простір – майстерню-лабораторію «Фабрична, 12». Мета – переосмислення та збереження українського культурного спадку в Чернігові [5].

У місті також повно альтернативної музичної «движуки». Один із яскравих представників – музикант, автор пісень, музичний продюсер, лідер гурту The Streecher, поет та культурний діяч *Igor Melikov*.

Розповідаючи про культурний ландшафт Чернігова через призму війни та окупації, він наголошує: попри наміри росіян тероризувати місцевих постійними обстрілами в Чернігові активно розквітає творче та клубне життя.

«Довгий час я був координатором Мистецького Хабу на базі Агенції регіонального розвитку Чернігівської області, – розповідає активіст. – Там регулярно проводилися літературні та музичні вечори, зокрема, зустрічі поетичної спілки „Сіль”, та навіть театралізовані перформанси. Особисто я проводив так звані квартирники – музичні вечори з відкритим мікрофоном. Відносно нещодавно

Мистецький Хаб перетворився з локації на спільноту ЛоМ (Люди, об'єднані Мистецтвом), і ми з новою командою пробуємо перезапустити проєкт після піврічного застою. Паралельно існує формат „Вересайки” від Чернігівського обласного молодіжного центру. Зараз це, напевне, „найламповіший” захід для молоді, а для мене – можливість не думати про організацію, а просто поспівати-послухати та познайомитися з творчими людьми. Звісно, є й інші організатори поетичних та музичних заходів: бібліотека Коцюбинського, бібліотека Русових, „Українська Монолітність”, Чернігівська Політехніка, кафе „Проєкт”. Список можна продовжувати, і в багатьох заходах брав участь».

Восени 2022 року в інтерв'ю одному з чернігівських видань музикант говорив: «Творчість під час війни необхідна, тому що вона дозволяє підтримувати певний емоційний стан на адекватному рівні. Як би криво не звучало, але війна надихає. Тобто якщо відбувається війна, стресові ситуації, то ти виливаєш їх так чи інакше в творчість... Ми всі спільними зусиллями створюємо „зріз” того, що для нас важливо в цей час. Через багато років наші онуки будуть переслухувати пісні воєнного часу і пам'ятатимуть, якою ціною далася нам свобода. І так само через багато років захоплюватимуться тим, що навіть під час війни ми були здатні жити, творити, кохати. Адже нова хвиля українськомовного культурного продукту несеться все стрімкіше, й тема війни у ньому – лише одна з багатьох».

На самому початку російського вторгнення, після пережитої окупації, І. Мєліхов свідомо перейшов на українську, причому єдиний з родини: «Часто чув: „гаварі нармальна”, „нам приходитьса перевадіть”, але не міг не перейти. Хоча б так задекларувати для себе ж свою причетність до цієї незламної нації. Писав щоденник. Потім ховав, щоб при обшуках не знайшли, бо за таке могли б і не під ноги стріляти. Пізніше почав писати вірші. До повномасштабного писав російською, тому довелось помітно переучуватися, знаходити нові закономірності, аналізувати граматичні форми, зручні для римування. Вірші намагався пересилати СМС-ками дівчині, аби вони побачили світ, якщо зі мною щось станеться», – поділився своїми спогадами чернігівський митець [6].

Ім'я *Дмитра Куровського* відоме далеко за межами рідного міста, бо понад тридцять років чернігівець є лідером мультимедійної формації Фоа Нока (Фоа-Хока), яка має досвід виступів у Польщі, Німеччині, Австрії. Музичний колектив має чимало колаборацій.

Під час своїх музичних перформансів Д. Куровський часто постає у ролях диктаторів, психопатів і маніяків, на ньому яскраві химерні костюми, які чимось нагадують його картини. При цьому свою творчість в андеграундному гурті, яку митець вважає іронічною диверсією проти системної культури, він вже майже 30 років поєднує з грою на флейті в оркестрі чернігівського муздрамтеатру.

«Дмитро Куровський – вільний, яскравий і активний. Його музика, виставки та перформанси дуже відрізняються від того, що роблять в Чернігові», – каже Іван Сауткін, український режисер і засновник мистецької резиденції в селищі Жовідь Чернігівської області.

Своє життя після 24 лютого митець порівнює зі стрімким летом на ковзанах з льодової гірки: 2022 року він провів три тижні в оточеному Чернігові, його сім'я розпалася, а в будинок прилетіла ракета. «Хто б міг подумати, що серед цього сіро-чорного небуття, неврозів, сирен та іншого трешу, ще є місце, щоб продовжувалося життя», – зауважує Д. Куровський.

2023 року у Вільнюсі (Литва) відбулася виставка довоєнних робіт митця «Життя триває», а у квітні 2024-го – «Земля не мовчить» у Чернігові. Після завершення гастрольного туру у складі оркестру чернігівського драмтеатру з виставою «Сліпий» Д. Куровський разом із Фоа Нока мав один із рідкісних виступів на фестивалі сучасної електронної музики «Стрічка» в Києві.

За час повномасштабного вторгнення Фоа Нока один раз виїжджали в Німеччину. Музиканти виступали наживо в найбільшому сквоті Гамбурга, а також мали концерт у Берліні. Тоді ж учасники групи встигли завітати до німецьких техновиконавців братів Teichmann, з якими разом створили спільний трек «Панорама». На третій день повномасштабного вторгнення на прохання німецьких колег Д. Куровський підготував відеозвернення до європейців, передовсім про те, що ті повинні займати дуже активну позицію щодо допомоги Україні.

Музика Фоа Нока також потрапила в одну з найперших збірок, присвячених вторгненню. Вона називалася «Звуки виживання». Чернігівець зазначає, що це потужна компіляція – понад двадцять треків. Багато хто з музикантів, колег сиділи в той час по підвалах. Це була яскрава музична заявка від України. Весь світ тоді хотів познайомитись зі звуками виживання українського андеграунду. Обкладинкою до цієї збірки стала фотографія Д. Куровського з маленькою донькою, яка натискає на кнопки старого синтезатора.

Коли 2014 року музиканта в одному з інтерв'ю запитали, що попереду, він сказав про війну, брехню і довгі роки боротьби за розвинену та цивілізовану країну. Сьогодні Д. Куровський має відчуття, що це все тільки прелюдія, тому треба набратися сили духу, бо попереду непрості часи. Але без культури й живої творчої крові перемоги бути не може, впевнений він [7].

Суми – ворожі удари по обласному центру стають усе болючішими. Проте місто живе, зокрема завдяки небайдужим людям, які роблять свій внесок у розвиток культури регіону та країни загалом.

Світлана Качуровська, художниця, письменниця, ілюстраторка дитячих книг та власниця артстудії в Сумах має сьогодні декілька культурних проєктів і безліч планів на майбутнє, пов'язаних так чи інакше з рідним містом. Щоправда в перші дні вторгнення вона навіть не думала про творчість і роботу, але пізніше, після евакуації до Вінниці, мисткиня зрозуміла, що не можна сидіти склавши руки. Тоді й народилися ідея створення унікальних персонажів ілюстративної графіки – «орнамтиків». Серед них: символи України, міста Суми, казкові персонажі й навіть українські герої, намальовані зі справжніх людей – знайомих С. Качуровської, які «наближають перемогу».

Оригінальна творчість художниці перемістилася на листівки, постери, футболки, чашки – мерч, який відправляється в різні куточки світу. Частина коштів від продажу «орнаментиків» сумчанка перераховує на підтримку ЗСУ.

Рік тому С. Качуровська реалізувала низку акцій на підтримку українських біженців. Проєкт вдалося реалізувати завдяки коштам від Goethe-Institut: «Це українські куточки в 14 країнах світу, люди могли там подивитися на картини, а також безплатно взяти собі листівку чи футболку з елементами моїх робіт».

Художницю тішить, що сумчани почали більше цікавитися власною культурою та історією регіону, а в місті продовжують з'являтися нові арт простори – пропри все [8].

Родинний театр «Нянькіних» з'явився в Сумах ще 2017 року. Його засновниками є подружжя Тетяна та Володимир Нянькіни. Тетяна – режисерка та акторка, раніше працювала у місцевому театрі для дітей та юнацтва. Володимир – директор, актор, композитор та один з драматургів театру. Він також режисер та сценарист відеопродакшну BlackFox Production, а ще, разом із дружиною – серед засновників фестивалю «Арт-Хвиля» (трансформація «Чехов-фесту»).

Окрім роботи в театрі, у родини є ще декілька проєктів: театральна дитяча студія «Реп'ях» та аматорський театр для людей з інвалідністю «Ми є».

Родинний театр фінансується за власні кошти, працівники зарплату не отримують. «Театр намагається бути самоокупним... Ми не заробляємо грошей з театру. Це є такий і родинний тімбілдинг, я б так це назвав», – пояснює В. Нянькін.

Напередодні повномасштабного вторгнення колектив готувався до показу вистави, де розповідається про легенди та казки Сумської області. Жанр заходу, який мав відбутися 27 лютого, назвали «Зустріч-антидепресант» – аби підтримати сумчан на тлі розмов щодо наступу РФ. Однак вистави довелося перенести.

У перші дні великої війни театр тимчасово припинив свою роботу, частина акторів залишала місто. Дехто пішов у військо та продовжує нести службу в ЗСУ. У лютому минулого року на війні загинув актор родинного театру Євген Маркаров.

2023 року вийшов документальний фільм «СУМИ. Ми дали їм під дих», режисером якого став В. Нянькін. Стрічка розповідає про оборону міста в перший місяць повномасштабного вторгнення військ рф, зокрема зібрано історії жителів Сумщини, які взяли до рук зброю і відстояли місто.

За словами директора родинного театру, з початком повномасштабного вторгнення відвідуваність на дорослих виставах стала «дещо гіршою», оскільки велика кількість сумчан залишила місто, натомість на дитячих виставах кількість глядачів «стабільна та гарна».

Попри меншу відвідуваність театр продовжує свою роботу, бо має спільні проєкти з управлінням молоді та спорту Сумської ОДА, що дозволяє виступати акторам у різних куточках регіону: «Ми їздили по різних селах, де, в принципі, ніколи не було театру». Колектив організовує фестивалі для молоді, яка залишилася в громадах. Також показує вистави для дітей з дитбудинків.

В. Нянькін переконаний, що культурне життя міста тримається на особистостях, але через війну та погіршення безпекової ситуації Суми, на жаль, втрачають цих людей: «Ну от, наприклад, у нас був Дмитро Буйвол, який займався вуличною скульптурою. Він загинув на фронті. Все... Ми майже викреслюємо оцей вид мистецтва в Сумах».

Також директор родинного театру помітив, що раніше рівень всеукраїнського театрального фестивалю «Чехов-фест» (нині «Арт-Хвиля»), був «просто величезний». Його організовували в місті протягом 2013–2021 років. У Суми приїжджали відомі українські театри з найкращими своїми виставами. У травні 2023-го фестиваль відновили, однак зараз – це скоріше спроба якось показати місцевим, що життя продовжується. Як зауважив В. Нянькін, цей фестиваль ніколи не мав суттєвої підтримки від місцевої влади: «Максимум, що ми могли отримати, це 50 тисяч гривень, ну це ніщо для такого заходу. Фестиваль функціонував виключно коштом популярності у містян. І майже завжди в нас були аншлаги, а зараз ми бачимо іншу картину».

Подружжя констатує, що життя у війну змінилося: деколи «зовсім не має сил та бажання щось робити». У такі моменти допомагають триматися люди. «У будинок нашої акторки влучила ракета, – каже Т. Нянькіна, – а наступного дня вона відіграла дві вистави. Я у неї питаю: „Ну як ти це робиш?“. На що вона відповідає: „Це те, що надихає і дає тобі знати, що майбутнє є, і нам треба боротися“. Ми просто тримаємося одне за одного» [9; 10].

Куратор арт-проектів, журналіст, художник-концептуаліст, автор колажів та інсталяцій *В'ячеслав Бондаренко (Слава Бо)* близько 40 років прожив в *Луганську*, але 2014-го змушений був залишити рідне й комфортне для нього місто через російську окупацію.

Якось із другом, який побував у Лондоні, вони провели паралель між Луганщиною і Великою Британією та дійшли висновку: Луганщина і Донеччина – наче ізольований від усіх острів. Раніше так було через брак інформації, потім – навпаки: інформаційний потік настільки стрімкий, що туди важко просочитися, ще важче – не загубитися.

У Луганську В. Бондаренко працював журналістом, редактором. Окрім цього, з друзями почав закладати місцевий культурний ландшафт: популяризувати сучасне мистецтво, проводити виставки, фестивалі. Знаходив під це гроші, переважно грантові.

«Я дуже не люблю, коли за нас щось роблять, коли намагаюся за нас зробити нашу культуру, сформувані ідентичність. Можна споживати продукти, які тобі сунуть. Дивитись кіно, яке пропонує кінотеатр. Слухати музику, яку пропонує радіо. А можеш це створювати сам, розкопувати, долучатися до процесів. Я обрав другий шлях», – пояснює він.

Першу виставку сучасного мистецтва в Луганську В. Бондаренко провів 2010 року. До слова, востаннє виставка у форматі опен-ейру організовувалась у місті в середині 90-х. Звідси й назва «+– 15 років». Приблизно стільки ж авторів

залучили. Наступна виставка була «+– 16», потім – «+– 17». А тоді почалася російсько-українська війна і виставки «+–18» вже не було.

Активіст запевняє, що 2010-ті – це той час, коли культура в регіоні почала виходити на інший рівень. Здавалося, що можна робити продукт, який буде цікаво споживати і в області, і в місті, а згодом – на всеукраїнському рівні.

Один з найвідоміших проєктів Слави Бо – ікона Януковича, виготовлена з цукеркової коробки. Свого часу той твір викликав загальнонаціональний інтерес: «Коли Янукович був президентом, то всі були впевнені, що Луганщина за нього. Ми три зробили ікони з коробок цукерок „Світоч” і ходили з пацанами по місту. Дивилися, як люди реагують: вони дулі тикали, плювали».

Ще один проєкт – «Вишиванка на асфальті» – з’явився як реакція на прийняття «Закону про мовну політику», що зменшував права української мови (також відомий, як «закон Ківалова-Колесніченка»). Спершу була ідея вийти просто з плакатами «ганьба». «Але мені захотілося нового формату, і щоб люди могли долучитися. Тож я придумав у центрі міста малювати вишиванку», – згадує художник. Так, у липні 2012 року біля пам’ятника Тарасові Шевченку з’явилася 45-метрова вишиванка, яку малювали всі охочі.

Маючи солідну журналістську практику, В. Бондаренка в якийсь момент зачепило, що про Луганщину знають виключно крізь призму війни: «А я ж знаю іншу Луганщину, й мені захотілося розповідати людям про неї. Бо якщо у тебе там війна і все погано, то і люди будуть так відноситися. А мені хотілося б, щоб це було інакше. Щоб Луганщина дивувала, викликала радість».

Друкований журнал «ПлюсМінусНескінченність», що розповідає про культуру українського Сходу, з’явився 2020 року.

«З самого початку ідея була в тому, щоб робити його друкованим. Я розумів, що те, про що ми хочемо розповідати, навряд чи, може одразу зацікавити аудиторію. Коли ти пишеш, про виставу „Дон Жуан” в якомусь Сєверодонецькому театрі, то мало хто на це буде клікати, яким би провокативним не був заголовок. А коли у тебе друковане видання і ти перечитав усе, що цікавило, то залишається таки прочитати й про виставу», – розповідає ідейник часопису.

Але не журналом єдиним. У березні 2024 року В. Бондаренко разом із командою однодумців заснували в Києві ±СхідХаб, у якому в день відкриття відбулася виставка поезії Василя Старуна, письменника з Луганщини.

Команда робить такі заходи щомісяця, і всі вони так чи інакше пов’язані з Донбасом: це або роботи авторів зі Сходу, або роботи про Схід: «Наприклад, була авторка з Харкова. Вона закохана в Луганськ, була там у 2010 році, фоткала на плівку і хотіла показати свої роботи».

Серед іншого «ПлюсМінус» організовує в столиці лекції, показ фільмів і навіть проводить екскурсію Луганськом: «Це екскурсія в кімнаті. Там різні об’єкти з Луганська. Ми ходимо, роздивляємося, фантазуємо про нашу Луганщину».

Ще у планах – робити майстер-класи з мозаїки: відтворювати ті, які знищено в Луганську та Сєвєродонецьку. Загалом ідей чимало, приміром, хотілося б створити музей особистих спогадів, де збиратимуться різні об'єкти та історії навколо них.

Розповідаючи про один з перших експонатів, В. Бондаренко поділився однією з таких оповідей: «У 2014 році мій друг чекав автобус на зупинці в Луганську, говорив телефоном і казав комусь, що їде до Києва, бо залишатися небезпечно. Поруч сиділа бабуся. І коли він закінчив розмову, то бабуся до нього підійшла перепитати чи він у Київ їде. Він трохи налякався, а вона дістала з сумочки гаманець, витягла 10 гривень, передала йому і каже: „передайте, будь ласка, нашим чоловікам, щоб нас швидше звільнили”. Ці 10 гривень, як талісман завжди з ним. Через ці такі історії хочу розповідати глобальну, історію нашого краю, наших людей. Адже офіціоз не працює».

На жаль, є проблеми з фінансуванням проєктів «ПлюсМінус». За словами В. Бондаренка, гроші команда активно шукає, але поки результатів немає: «Я вважаю, що попри все це треба робити, поки ще запал залишився. Просто хотілося би, щоб держава також в це включалася на якомусь рівні».

Україна дуже велика за площею, розмірковує далі В. Бондаренко, а Луганщина трохи більша за Ізраїль. Кожен наш регіон – це маленька країна. Тому питання закритості актуальне для всіх: у центрі – міста-мільйонники, іншим пробитися важко, наскільки б яскравими вони не були. Крім цього, росіяни наполегливо просували тут свої наративи, а підмінити історію легко. І якщо людей десятки років переконувати, що культура росії та України спільна, то зрештою в це повірять. Однак, якщо говорити про культурний пласт, варто починати з фольклору, впевнений він, оскільки в луганських селах він був український. Зокрема, гурт «Божичі» досліджував села Луганської області з метою запису зразків автентичного фольклору і це можна почути.

«До того ж ми мало говоримо про дисидентів, поетів, письменників, які жили й працювали на Донбасі. Той же Борис Грінченко писав на Луганщині, і я впевнений, що коли він це робив, то використовував слова, які чув і збирав у регіоні. Попит на культурний, зокрема українськомовний продукт у луганців був і в сучасній Україні. Андрухович збирав повні зали, „Пікардійська терція” концертами, вистава „За двома зайцями” – теж. Тут радше йшлося про те, що туди не хотіли везти артистів», – наголошує В. Бондаренко.

Коли 2014 року почалася війна, то на Донбасі з'явилося багато культурних ініціатив, і це дуже поживило життя регіону, проте, зазначає активіст, найбільша проблема тих проєктів – до них не залучали місцевих: «Розумію, що усі робили це з найкращих міркувань, але слова місцевим не давали. А їм є що сказати. У них стільки тої культури, що не влізе нікуди. Їм треба допомогти, щоб їх побачили. Зараз усе це просто може зникнути, і ніхто навіть не згадає, що воно існувало. Люди вмирають від старості, люди гинуть на фронті. Зараз Луганщини немає, по

суті. Це екс-Луганщина. Наче величезний снаряд влучив, її розірвало і тепер вона всюди потрохи: в Києві, Львові, Сумах».

Він додає: «Репрезентація і популяризація регіону – моя проблема як луганця. Я маю вигадати нові формати й зробити так, щоб Луганщина зацікавила, не була про тугу й печаль. Хочу, щоб це було про життя, про щось цікаве і велике. До чого хочеться долучитися, а не просто сидіти й горювати».

Серед цікавих проєктів, що стали «фішкою» регіону, В. Бондаренко назвав відомого в Україні та за кордоном модельєра Михайла Коптева з його театром «Цирк провокаційної моди», що «змінив культуру українських фешн-шоу»; літературний клуб СТАН, створений 1999 року як альтернатива письменницьким союзам, аби надати голос донбаським літераторам: 2014 року засновник та частина керівництва клубу підтримала окупацію Донбасу, а решта членів організації покинули СТАН і роз'їхалися.

Із культових авторів луганець згадав свого друга – письменника, поета, критика Євгена Іза (Євген Из). Якось, розмовляючи про літературу Луганщини, вони дійшли висновку, що, можливо, тексти луганців й були вторинними, але при цьому дуже щирими: «Вони писали так, наче до них нікого взагалі не існувало. Ось наче й літери вони винайшли й складають їх у тексти. І дуже часто люди дійсно не знали, що до них це вже було».

«Якщо не на фронті, то ми маємо докласти зусиль у збереженні культурної пам'яті, – переконаний В. Бондаренко. – У нас стільки всього різного було і є, що життя не вистарчить, аби ґрунтовно познайомитися з усім. І навіть вся ця байрактарщина, шароварщина і Пес Патрон – нехай будуть. Нехай буде багато і різного, а люди вже хай обирають і підтримують одне одного. Головне, щоб без руснявого» [11].

Северодонецьк подарував Україні талановитого музиканта, засновника й керівника гурту «Менделеев ошибался» *Сергія Горелова*. Довгі роки він залишається серед лідерів андерграундної сцени України, символом музичного екстремізму Луганщини. Його творчість є живим доказом того, що українська культура на Луганщині – була.

Навколо Луганської області завжди було чимало стереотипів. Один із таких – там нудно, є лише заводи (заводи правда є) і немає культурного життя (а це вже міф). Українська культура була на Луганщині завжди. Через те, що регіон російськомовний, здебільшого творчість й культурних ініціатив були російськомовними, але від того вони не перестають бути українськими.

На початку 90-х у Северодонецьку діяв «Пласт», який пропагував українську культуру. Вже тоді деякі місцеві музичні гурти перейшли на українську. Це було не масово, а радше поодинокі випадки різних причин: хтось – з ідейних, хтось – з комерційних міркувань.

«Хтось їздив до Києва і вдавалося потрапляти на телебачення, а з українськомовним репертуаром було простіше пробитися. Введення квот також популяризувало українську», – каже С. Горелов.

Одна з причин, чому ми знаємо про культуру Луганщини не так багато, зазначає музикант, – закритість луганців: «На мою думку, луганська культура завжди була доволі закрыта від культурного обміну з іншими регіонами. Навіть у межах своєї області міста майже не займалися культурним обміном. Субкультурні центри були розкидані. Наприклад, центром метал-року було Рубіжне, Привілля – центром психоделії. Кожне місто мало свого лідера, яскравого представника субкультури, вони просували свої ідеї чи їздили за інформацією до мегаполісів, бо сюди вона поступала доволі мізерно, якщо ми говоримо про 90-ті».

У ті часи це було пов'язане зокрема й з грішми. Музикант зауважує, що в людей не було коштів, щоб їздити кудись: «А ще менталітет жителів Донбасу такий, що вони не дуже схильні підриватися. Хто легкий на підйом і юний – виїжджали до столиці чи ще кудись. Там або розчинялися, або втрачали свою локальність. Про декого можна почути, бо вдалося реалізуватися, але більшості – ні».

На життя регіону також впливала наявність культурних навчальних закладів. У Сєвєродонецьку було музичне училище, тому там більше музика розвивалася. В самому Луганську було більше культурних вишів, тож і двіж навколо цього був масовим. Лідер «Менделєєв ошибался» наголошує, що самі місцеві вороже ставилися до локальної культури на Луганщині: «В 90-ті до контркультури соціум ставився різко негативно. В 1991 році зробили великий музичний фестиваль на два дні в парку, але прийшли місцеві «культуристи» і влаштували бійку. Всі ці всі розборки були не лише щодо концертів, а й за зовнішній вигляд. Гопники не любили, коли хтось виокремлюється, тож за кульчик у вусі можна було отримать. З часом це почало змінюватися. Думаю, гопники стали більш меркантильними. Почали домахуватися, щоб гроші забрати, а в 90-х це було виключно ідеологічне. Також у ті часи більше дивилися в бік росії у плані культури. Згодом культурним осередком став Харків, Київ».

Інша проблема, що стояла на заваді розвитку культури, – брак взаємодії регіональної та центральної культури – дівці та місцева влада не знаходили спільної мови. Якщо проводились масштабні заходи, то місцевих там майже не було.

«Місцевих не розглядали, як рівноправних. Коли на великій сцені виступали музиканти із центральної чи західної України, то локальних артистів не пускали навіть на розігрів. Відправляли на якісь галявини чи подвір'я, типу альтернативна сцена», – констатує С. Горєлов.

Він розповідає, що коли 2014 року Сєвєродонецьк став адміністративним центром, туди переїхала обласна адміністрація, тоді влада намагалася зв'язатися з контркультурою. Але краще від того не стало: «Їм було вигідніше працювати з гуртами, що підходять будь-якому режиму, не є гострими. Був популярний хард-рок гурт, який із задоволенням запрошували на різні фестивалі. Після окупації міста вони з таким же задоволенням виступають для росіян і розповідають на камеру, що мріють про гастролі в росії. Ще один комічний випадок – у нас

організували конкурс на найкращий рок-гурт у Луганській області. Організувала обласна адміністрація, відбір на цей конкурс, то окрема розмова, але виграв гурт із Рубіжного. Гумор у тому, що буквально за тиждень до цього гурту скасували концерти в Києві через те, що в соцмережах виявили антиукраїнську позицію його учасників».

З початком російсько-української війни (2014 р.) й окупацією Луганська більшість виїхала в Київ, але частина перебралася до Северодонецька. Там почали створювати культурні осередки, арт-хаби, влаштовували фестивалі й інші події. Через те, що місто прифронтове, туди приїздили не лише луганці, а й активісти з інших регіонів.

«Це дуже пожвавило культурне життя Северодонецька. Активісти робили різні цікавинки, як приклад – концерт у трамваї. Це для нашого міста було досить незвично», – згадує С. Горелов.

Зараз майже вся Луганщина окупована. Але те, що закладалося за час підконтрольності територій Україні, позитивно відгукується і досі. У березні 2022 року в Северодонецьку планували відкриття музичного центру. Музикант там бував кілька разів до відкриття і виглядало все доволі солідно. Але почалася повномасштабна війна, відкрити нічого не встигли й апаратуру не усю вивезли, а «нещодавно окупаційна адміністрація оприлюднила новину про те, що відкрила й обладнала музичну студію».

2020 року через ковід Юрій Базака та Катерина Войчук з kontrabass.promo придумали онлайн-фестиваль «Інтерсіті Live», у межах якого відбувалися інтерв'ю з культурними діячами, театральні перфоманси й, звісно, концерти. У лайнапі були музиканти з усіх регіонів України – серед них і гурт «Менделєєв ошибался».

«Фестиваль добре показав, наскільки наша сцена відрізнялася від інших регіонів країни. Більш відірвана. Я обговорював це з Євгеном Гордєєвим [фронтмен [Kurs Valüt](http://KursValut.com)] і в нього була теорія, що донбаська поезія і гумор – специфічні, закриті й не зрозумілі людям з інших регіонів, але на це є причина: якщо на Донбасі ти використовуєш сатиру, то тобі одразу б'ють у морду», – каже про той досвід С. Горелов.

Музикант зауважує, що ніколи не думав про те, чи регіон якось сформував його: «Але, думаю, вплив простежується. Мене постійно охоплював якийсь відчай від життя на Луганщині й, мабуть, цей відчай став двигуном творчості».

У березні 2024 року київський лейбл [Erythroleukoplakia Records](http://ErythroleukoplakiaRecords.com) випустив збірку 17 андеграундних гуртів Северодонецька – [Underground Of Severodonetsk](http://UndergroundOfSeverodonetsk.com): [17 Smells Of A Dead Chemical City](http://17SmellsOfADeadChemicalCity.com). Окрім регіону, треки об'єднує те, що всі вони – в плейлисті С. Горелова: «Колись знайомий журналіст підкинув мені таку ідею. А я про це згадав, коли копався у старому вінчестері. У мене там була підбірка, тож я вирішив зробити свій плейлист із того, що сам міг би слухати. Такий, щоб слухалося на одному диханні. А тоді запропонував лейблу».

Втім, зауважує музикант, деякі знакові для місцевої сцени персоналії там відсутні, адже він не додавав артистів, які виступали в росії, а також тих, чий жанр музики йому не подобається. Згодом С. Горелов планує видати збірку свого гурту. Та коли це буде, наразі невідомо: «Українськомовні напрацювання є, можливості теж, але ми всі розкидані світом. Я також припускаю, що ми можемо зацікавити когось, бо зараз є цікавість і до української музики, і до автентичного саунду тих років, коли ще цифри не було».

У квітні 2024 року американський лейбл Holy Crap Records включив «Менделеев ошибался» у першу п'ятірку андеграундних брендів тижня. Тож музика Северодонецька лунає на радіохвилях США.

На питання, чи змінилося звучання гурту з початком повномасштабної війни, лідер музичного колективу відповідає: «Гурти з Луганщини дуже вперті, якщо почав – то йдеш до кінця. Усі, хто зі мною в 90-х заходив у цю тусовку – досі тут. Хтось випадав на якийсь час, але повертався. Нас так просто не збити, якщо вирішили йти культурним шляхом – то йдемо. Тож і змінювати стилістику доволі важко» [12].

«Мені завжди було важливо розвивати *Лисичанськ*, хотів, щоб місто було кращим, ніж та версія, у якій я зростав», – пояснює свою позицію *Віталій Матухно*, митець, який працює з аналоговою та цифровою фотографією, колажами й експериментальною музикою, є засновником і куратором проєктів «Гарелея Неотодрешь» та онлайн-архіву особистих історій жителів Луганщини і Донеччини «14–8–22». Своїми роботами В. Матухно намагається зберегти пам'ять про Донбас і рефлексує про свій досвід життя в місті, яке «вмирає».

Коли почалася російсько-українська війна йому було 15 років. Як більшість молоді з прифронтових регіонів, талановитий хлопець міг виїхати з Луганщини й навчатися в будь-якому іншому місті. Але обрав залишитися, і не завдяки, а всупереч усьому впливати на розвиток регіону й рідного Лисичанська.

Через початок повномасштабної війни лисичанець переїхав до Львова, де продовжує мистецьку діяльність. Каже, що там підріс як культурний діяч. Втім, хотів би переїхати ближче до рідного Сходу.

В. Матухно підтримує спільну для більшості представників регіону думку: про Луганщину завжди було не так багато інформації, як про інші регіони. І на це є багато причин. Зокрема, мафіозні клани не дуже хотіли, щоб проблеми регіону виходили за його межі.

Дещо активніше почали досліджувати регіон 2014 року, коли почалася російсько-українська війна. Постало запитання, чому вона, власне, почалася і що таке український Схід загалом?

Тоді на Донбас заходило багато різних культурних ініціатив. Більшість тих проєктів реалізовували за грантові кошти, а відтак були питання й до розуміння локального контексту. Тож місцеві ставилися до цього по-різному й було багато дискурсу щодо того, чи це не місіонерство.

Проте, зазначає митець, завдяки «культурним десантам», на Сході було запущено доволі багато корисних ініціатив: «Будуємо Україну Разом», «Музей відкрито на ремонт», «Метамісто: Схід», Кризовий медіацентр «Сіверський Донець» тощо.

«Так, результат не завжди був таким, як хотілося. Але попри все, це було корисно для регіону, тут важко посперечатися. За ті вісім років культура в містах Луганської та Донецької області розвивалася доволі стрімко. Як на мене, це був найсильніший і найпоказовіший кейс культурної децентралізації по всій Україні», – ділиться В. Матухно.

Дійсно, станом на 2021 рік Луганщина вже могла похвалитися низкою цікавих ініціатив та перспективних проєктів. Навіть в окупованих Луганську й Донецьку проводили проукраїнські культурні події, приміром, у Донецьку це були рейви від команди «Призма».

Зараз, говорить лисичанець, такого вже не може бути: «Усе розвивалося і здавалося, що от-от буде краще. Багато що сприяло тому, аби культура розвивалася, локальні активісти також багато робили. Але почалася повномасштабна війна... Після 2022 року тут уже й говорити нема про що».

Красиві пейзажі й зелені міста поруч із відчаєм і покаліченою Радянським Союзом інфраструктурою – такою постає Луганщина в очах людей. Пенсіонери залишаються. Молодь виїжджає, бо всі місцеві технікуми спрямовані на те, щоб навчати якимось локальним професіям, типу шахтарів. А їздити в Сєверодонецьк на навчання не всі хотіли – перспектив не було видно.

«Там якось було легко втратити надію на будь-що. Особливо, коли ти щось робиш і розумієш, що майже ніхера не міняється. Ти ніби в якомусь мертвому місті живеш, і стає тільки гірше. Іноді, звісно, щось покращувалося. Проте ані політична, ані військова ситуація цьому не сприяла», – згадує свої тодішні відчуття В. Матухно, він продовжує: – Я розумів, що всі проблеми не вирішу. Але мені завжди було важливо розвивати Лисичанськ, хотів, щоб місто було кращим, ніж та версія, у якій я зростав. Усі недоліки в якийсь момент я зміг полюбити. Було важливо, щоб моє місто розвивалося хоча б у культурному плані... Культура – це soft power, яка працює в довгій перспективі. Зараз у мене криза самоідентифікації через те, що я вже не зможу займатися тим, чим і тоді».

Брак культурних локацій стимулював появу мистецьких виставок у місті, де «заброшок – багато, платформ для мистецтва – мало». Так з'явився проєкт «Гарелея неотодрешь»: «Виставки на заброшках з'явилися через те, що цих забросів було занадто багато, а якихось місцевих платформ занадто мало. Для більшості населення заброшки в міському просторі – це буденність».

Першу виставку зробили під мостом, що веде з Лисичанська в Сєверодонецьк. Тоді свої фото виставляли два художники. З часом проєкт масштабувався, до нього долучалися десятки митців, а виставки проводили в різних містах (фестиваль The Most Fest – у Костянтинівці, на рейві та в будівлі закинутого боулінгу в Маріуполі тощо).

Зараз Гарелея продовжує роботу у Львові й намагається працювати із темами збереження пам'яті. Рано чи пізно до цього формату все одно б дійшло, але початок великої війни пришвидшив процес.

«Це єдине, чим ми можемо зараз займатися, щоби продовжувати там цей діалог про Схід. Ми робимо проекти не лише про Луганщину, але мені найважливіше не втрачати цей фокус, підтримувати його, наскільки довго, наскільки я можу собі дозволити. Для мене Лисичанськ був плейграундом. Хочеться шукати нові ідеї, але їх важко генерувати про міста, до яких ти не можеш доїхати. Але в мене є відповідальність перед аудиторією, спільнотою і собою. Якщо я не буду це робити, то мало хто буде, на жаль. Не так багато проектів, які займаються цілеспрямовано репрезентацією Луганської чи Донецької областей. Прямого діалогу, як, наприклад, про Херсон чи Харківщину дуже мало», – пояснює поточну ситуацію В. Матухно.

2022 року команда проекту «Гарелея неотодрешь» створила каталог «Погляд на 2000 ярдів», присвячений повномасштабній війні. Цей каталог є збіркою рефлексій митців, які на собі відчули воєнний терор російської армії.

Наприкінці минулого року у Львівському муніципальному мистецькому центрі пройшла виставка «Трикутник та пряма лінія». Це перша інституційна виставка проекту Гарелеї. Її присвятили універсальності тем та проблематики Луганщини і Донеччини, зокрема, дослідженню спільних і відмінних рис, що споріднюють Схід з іншими регіонами України, або ж підкреслюють їхню відмінність.

Наразі команда працює над двома книжками. Перша – «Триває десятий рік», збірка персональних історій дитинства та дорослішання молоді Луганщини й Донеччини, створена на базі онлайн-архіву «14–8–22». Друга – «За нас, за вас і за Донбас» – про культурне середовище Луганщини й Донеччини з 2014 по 2022 роки.

Лисичанець також є автором короткометражного фільму «Души Прекрасние Пориви». Це – візуальний образ рідного міста. Стрічку зроблено з покинутих у занедбаній будівлі архівних матеріалів телеканалу «Акцент»: «Плівки були знайдені всередині приміщення телеканалу „Акцент” у Лисичанську... Більшість архівів на той час були вже зруйновані іншими відвідувачами заброшки, тому я хотів зберегти хоч щось».

Засновник севєродонецького гурту «Менделеев ошибался» С. Горєлов в інтерв'ю говорив, що луганська культурна тусовка була доволі закритою від інших регіонів. Натомість В. Матухно запевняє, що справа не в закритості, а в трешовості: «Найяскравіші наші продукти – артрезиденція „Плюс/Мінус” у кафе „Шахматное”, Луганська контемпорарі діаспора, той же „Менделеев ошибался” – це треш. Виставки на заброшках, самоорганізовані рейви за зарплату працівника міжнародної компанії, і воно теж було на заброшках, які ніколи не окупувалися. А „Шахматное” – це взагалі хтось [щось містичне: зле, чуже, жахливе тощо] і я напевно такого в Україні більше не побачу».

Зазначимо, що «Шахматное» – культовий простір. До 90-х це було місце збору шахістів. А з розпадом СРСР, коли дозволили приватний бізнес, кафе стало місцем збору криміналітету. З часом культурні активісти перетворили кафе на місце тусовок для місцевої молоді.

«Популяризувати Луганщину – уже запізно, – гадає митець. – Не можу туди нікого привезти. Натомість можу розповідати якісь абстрактні історії про місце, якого вже майже й нема. Але мені все одно важливо говорити про Луганщину».

Як зазначає В. Матухно, наразі не йдеться про розвиток мистецького напрямку чи репрезентацію Луганщини: «Зібрати митців на якийсь фестиваль луганської культури було б класно, але теж неможливо: легенди северодонецького андеграунду „Менделеев ошибался” розкидані світом; активіст Іван Парамонов, який робив на Донбасі культурні проекти, загинув; хтось воює... Єдине (і найголовніше), що ми можемо – зберегти те, що вже є» [13].

Курортне містечко *Слов'янськ*, що у Краматорському районі Донецької області, було тимчасово окупованим росіянами тільки з 12 квітня до 5 липня 2014 року. Попри це ще до повномасштабного вторгнення багато людей вважало, що Слов'янськ не можна відвідувати, бо там війна, каже *Євген Скрипник*, засновник ГО «Шум Рейв».

Серію рейвів – нічних вечірок з діджеями, які переважно грали електронну музику, – було започатковано 2019 року з метою забезпечити міській молоді нічне життя, якого раніше в місті не було. Згодом вечірки перейшли в дещо більше, ніж просто розвага, і почали популяризувати місто та регіон. Зокрема, проєкт «Шум Рейв» покликаний зруйнувати стереотип про те, що Донецька область славиться лише війною [14; 15].

У засновника проєкту вже давно було розуміння, що треба працювати над збереженням і поширенням інформації про культурну спадщину Сходу, тому «Шум Рейв» поставив собі за мету змінити імідж регіону, показуючи всім, що тут є культурна молодь, гарна природа, різні ініціативи, тут можна обмінюватися досвідом тощо.

Аби показати людям справжній Донбас, організація зняла декілька діджей-сетів на тлі унікальних пам'яток природи та архітектури Донецької та Луганської областей. Наприклад, є відео з лікарні Ернеста Сольве у Лисичанську – унікальної бельгійської спадщини регіону. Зараз подивитися на те, як вона виглядала, можна тільки на цьому відеоролику, бо туди вже не приїдеш.

Найбільшим досягненням проєкту Є. Скрипник вважає вечірку від Boiler Room у Слов'янську, організовану 2021 року. І не через те, що це досвід співпраці з великим та відомим брендом: «Однією з цілей організації була популяризація міста. Щоб всі знали, що Слов'янськ – це Україна, що там є класні люди, українська культура, туди можна їздити й загалом на сході України є чим захоплюватися... Нам вдалося заманити людей, щоб вони на вихідні обрали відвідати саме Слов'янськ і послухали не той лайн-ап, до якого всі звикли в Києві, а місцевих діджеїв. Це була наша невеличка перемога».

На початку повномасштабного вторгнення частина команди опинилася в окупації без можливості й бажання щось робити. Нині ж члени команди розкидані по різних регіонах країни. Якийсь час усім було не до музичних активностей, однак команда зібралася з силами, трансформувала свою роботу й у результаті реалізувати декілька цікавих ініціатив.

Одна з них – музична збірка «Друзі». До слова, «Шум Рейв» тримається завдяки людям, які їх підтримують. Збірку досі можна придбати, а зібрані кошти йдуть на потреби української армії [16].

У вересні 2022 року в Івано-Франківську проходила дводенна конференція Brave Culture Meet Up, присвячена питанням розвитку і трансформації культури під час війни. Провідні культурні діячі в галузі креативних індустрій ділилися найкращими культурними практиками та секретами їх успішної реалізації. На сайті події зазначалося, що захід організовано ПРООН (Програма розвитку Організації Об'єднаних Націй в Україні) спільно з переміщеною зі Сходу ГО «Шум Рейв» [17].

Після участі у Brave Culture Meet Up до організації звернулися із пропозицією зробити щось схоже на діджей-сети на тлі пам'яток культури, але вже не на Донбасі, а в інших регіонах. Тоді й прийшла ідея концепту культурного спротиву – Ukrainian Beasts Unleashed. За його основу була взята спадщина Марії Примаченко та історія про те, що ракета зруйнувала краєзнавчий музей в Іванкові, де зберігалися картини художниці, частину яких вдалося врятувати.

«Росія хоче стерти нас не тільки фізично, а й знищити нашу пам'ять, адже це війна за ідентичність. Якщо росіяни думали, що вони зруйнують музей і ми про нього забудемо, то ні. Навпаки – це активно розійдеться по світу. Тому ми організували проєкт, в межах якого намалювали мурал з картинами Марії Примаченко на дитячій лікарні «Охматдит» в Києві. Ми також запустили благодійну колекцію мерча, частина коштів з продажу якого йдуть на створення музею Примаченко в її рідному селі», – пояснює Є. Скрипник.

«Шум Рейв» – це також про партнерство і підсилення одне одного, як, наприклад, було з радіо «Газолін» та проєктом «Спадок».

Документальний проєкт «Спадок» – це аудіовізуальна історія про багатство української культури в контексті Гуцульщини. Навесні 2022 року команда радіо «Газолін» поїхала у творчу експедицію краєм, де записала зразки народної музики. На основі цього створили семпл-пак автентичного звучання регіону та змонтували документальну стрічку. Ідею запропонував засновник радіо «Газолін» Олексій Макаренко. Вони познайомилися з Є. Скрипником, коли той реалізовував на радіо свій проєкт: «У ході роботи в нас з'явилося музичне обладнання. Ми підтримували музикантів, які втратили свою апаратуру через війну, й продовжуємо це робити. Якщо їм треба щось невеличке, щоб, наприклад, відточити навички, можна звернутися до „Шуму“. Тоді нашою базою для цього було радіо „Газолін“».

О. Макаренко на той час плекав ідею щодо створення «Спадку». Зокрема, шукали того, хто може допомогти написати заявку на отримання гранту для

реалізації цієї ініціативи. З'ясувалося, що в «Шумі» напрацьований великий досвід роботи із залучення коштів і оформлення грантів для культурних проєктів. Тому організація оформила проєкт О. Макаренка в заявку, яку підтримав фонд «Ізоляція».

Вечірки самого ж «Шум Рейву» фінансуються коштом проданих квитків. Якщо квитки покривають її проведення, то це супер, каже Є. Скрипник. З третьої вечірки в Слов'янську вдалося почати виходити в нуль, а з четвертої – отримувати невеличкі суми. Інші проєкти організації живуть коштом грантів, наприклад, фестиваль Check-in Dnipro фінансується фондом USAID.

Засновник «Шум Рейву» підтримує думку багатьох про те, що культура під час війни як ніколи актуальна – вона відображає нашу ідентичність, за яку українців, власне, хочуть знищити: «Культура потрібна, бо вона робить нас українцями, розповідає про Україну світові. Їй водночас дозволяє людям відпочивати. На культурні події ходять і військові, і медики, і волонтери, а їм всім треба мати змогу десь розслабитись та побачити, що Україна жива. Однак це можливо лише тоді, коли організатори івенту розуміють контекст, в якому вони зараз це все роблять» [14].

Коли говорять про феномен Донбасу, людей часто цікавить: чому Донеччину і Луганщину ми розглядаємо сьогодні як території, де росія змогла насаджувати паростки сепаратизму? Чому цього не робили ані з двомовною своєю часу Київщиною, ані з Сумщиною та Чернігівщиною, які також межують з державою-агресором?

Пошукам відповіді на ці питання було, зокрема, присвячено дискусію «Повернути втрачене: українська ідентичність Сходу», яка відбулася в межах правозахисної програми RightsNow 21-го міжнародного фестивалю документального кіно про права людини DocuDaysUA.

Поширення проросійських наративів не можна пояснити історичною тривалістю, переконаний *Олексій Мустафін*, публіцист, історик, медіаменеджер, автор книги «Перлини в степу. Розмови про минуле українського Півдня».

«Якщо говорити про тяглість російського впливу, то на Чернігівщині та в Сумській області він сягає набагато довшого історичного періоду, ніж на Донбасі. Донбас був не заселеним росіянами краєм досить довго, а Чернігів ще до початку XVI сторіччя був у складі Московської держави, потім ненадовго перейшов до Речі Посполитої та знову повернувся під владу Росії», – пояснює він.

Максим Віхров, журналіст, письменник, автор книги «Дикий Схід. Нарис історії та сьогодення Донбасу» своєю чергою зауважує, що майбутня культурна інтеграція після повернення окупованих територій може залежати від такого стратегічного фактору, як забезпечення сталого діалогу й інклюзивності культурних процесів.

«Ми повинні знайти людей, українських людей, які хочуть створити українську ідентичність Сходу, і вступити в діалог і співпрацю. Місцеві жителі не повинні бути об'єктами. У культурі так це не працює. Вони мають стати

співтворцями цієї ідентичності. І ось тоді, коли ми з ними поговоримо, коли ми будемо з ними працювати, власне тоді, маємо надію, щось зміниться. Ми не можемо створити українську ідентичність Сходу, сидючи просто в Києві й не маючи жодного уявлення про цей регіон. Наприклад, північна частина Луганщини – це не Донбас, а Слобожанщина, і тамтешні люди ніколи мешканцям Донбасу себе не вважали, не вважають і не будуть вважати – отакі прості й нібито очевидні факти часом викликають подив. Але ж якщо ми хочемо працювати з цими людьми, повинні розуміти їх... Повинні сприймати реальність, а не ті уявлення, стереотипи, які є в нашій свідомості», – зазначив М. Віхров [18].

Список першоджерел

1. Українська культура – основа нашої національної ідентичності [Електронний ресурс]. – Текст. дані. – Режим доступу: <https://minre.gov.ua/2024/02/01/ukrayinska-kultura-osnova-nashoyi-nacziionalnoyi-identychnosti/> (дата звернення 25.09.2024).

2. Дзьобак В. Національна ідентичність як складова національної стійкості [Електронний ресурс] / Володимир Дзьобак. – Текст. дані. – Режим доступу: https://lb.ua/blog/volodymyr_dziobak/568987_natsionalna_identichnist_yak.html (дата звернення 25.09.2024).

3. Запотічна І. Україна пішла на ризик напередодні президентських виборів у США та відродження жаги українців до власної культури. Акценти світових ЗМІ 29 серпня [Електронний ресурс] / Ірина Запотічна. – Текст. дані. – Режим доступу: <https://espresso.tv/svit-pro-ukrainu-ukraina-pishla-na-rizik-naperedodni-prezidentskikh-vivoriv-u-ssha-ta-vidrozhennya-zhagi-ukraintsiv-do-vlasnoi-kulturi-aktsenti-svitovikh-zmi-29-serpnya> (дата звернення 25.09.2024).

4. Максимець М. Як висвітлювати культуру в регіонах? Лірум презентує проєкт «Стійкість місцевої культури» та проведе дискусію [Електронний ресурс] / Марічка Максимець. – Текст. дані. – Режим доступу: <https://liroom.com.ua/news/local-culture-resilience/> (дата звернення 25.09.2024).

5. «Фабрична, 12»: Опика запускає етнографічний музичний простір у Чернігові. – Марічка Максимець [Електронний ресурс]. – Текст. дані. – Режим доступу: <https://liroom.com.ua/news/fabrychna-12/> (дата звернення 25.09.2024).

6. Гулюк С. «Найстрашніше – неможливість щось змінити». Поет та музикант Ігор Меліхов про культурний ландшафт Чернігова та окупацію [Електронний ресурс] / Гулюк Сергій. – Текст. дані. – Режим доступу: <https://liroom.com.ua/articles/ihor-melikhov-chernihiv/> (дата звернення 25.09.2024).

7. Швадчак Н. «Без культури перемоги не може бути». Дмитро Куровський про життя в оточеному Чернігові й творчість в час війни [Електронний ресурс] / Швадчак Надія. – Текст. дані. – Режим доступу: <https://liroom.com.ua/articles/dmytro-kurovskyy/> (дата звернення 25.09.2024).

8. Жданович Д. Як сумські «орнамтики» мандрують світом і збирають кошти на ЗСУ? Інтерв'ю з художницею Світлою Качуровською [Електронний ресурс] / Жданович Дарина. – Текст. дані. – Режим доступу: <https://liroom.com.ua/articles/svitlana-kachurovska/> (дата звернення 25.09.2024).

9. Жданович Д. «Наш фундамент – інтерактив». Родина Нянькіних про театр, інклюзивні проєкти та втрачені субкультури Сум [Електронний ресурс] / Жданович Дарина. – Текст. дані. – Режим доступу: <https://liroom.com.ua/articles/rodyunnyu-teatr-nyankinykh/> (дата звернення 25.09.2024).

10. Кріцька В. Медіа Лірум збирано історії сумських митців в одному проєкті [Електронний ресурс] / Владислава Кріцька. – Текст. дані. – Режим доступу: <https://cukr.city/news/2024/sumiany-u-lirum/> (дата звернення 25.09.2024).

11. Ільків Я. «Репрезентація регіону моя проблема». Слава Бо про «ПлюсМінусНескінченність», культових діячів та екс-Луганщину [Електронний ресурс] / Яна Ільків. – Текст. дані. – Режим доступу: <https://liroom.com.ua/articles/culture-in-the-regions/slava-bo/> (дата звернення 25.09.2024).

12. Ільків Я. Гурти з Луганщини дуже вперті». Музикант Сергій Горелов про брак культурного обміну та збірку луганського андеграунду [Електронний ресурс] / Яна Ільків. – Текст. дані. – Режим доступу: <https://liroom.com.ua/articles/culture-in-the-regions/serhiy-horyelov/> (дата звернення 25.09.2024).

13. Ільків Я. «Заброшок – багато, платформ для мистецтва – мало». Віталій Матухно про стрімкий розвиток культури на Луганщині у 2014–2022 роках та виставки в закинутих будівлях [Електронний ресурс] / Яна Ільків. – Текст. дані. – Режим доступу: <https://liroom.com.ua/articles/totem/> (дата звернення 25.09.2024).

14. Дем'янюк А. Нічні вечірки можуть змінити регіон. Як «Шум Рейв» зі Слов'янська популяризує український Схід [Електронний ресурс] / Анастасія Дем'янюк. – Текст. дані. – Режим доступу: <https://liroom.com.ua/articles/shum-rave/> (дата звернення 25.09.2024).

15. Пилипенко О. Євген Скрипник зі Слов'янська потрапив у топ 30 успішних молодих українців [Електронний ресурс] / Олександра Пилипенко. – Текст. дані. – Режим доступу: <https://www.6262.com.ua/news/2952712/evgen-skrupnik-zi-slovanska-potrapiu-u-top-30-uspisnih-molodih-ukrainciv> (дата звернення 25.09.2024).

16. «Рейв – це те, чого вимагає Донбас»: хто створює музичну сцену українського сходу [Електронний ресурс]. – Текст. дані. – Режим доступу: <https://www.radiosvoboda.org/a/30643097.html> (дата звернення 25.09.2024).

17. ПРООН запрошує представників креативних індустрій на культурну конференцію в Івано-Франківськ [Електронний ресурс]. – Текст. дані. – Режим доступу: у <https://www.undp.org/uk/ukraine/press-releases/proon-zaprosuue-predstavnykiv-kreatyvnykh-industriy-na-kulturnu-konferentsiyu-v-ivano-frankivsku> (дата звернення 25.09.2024).

18. Нерознак А. Повернути втрачене: українська ідентичність Сходу [Електронний ресурс] / Анастасія Нерознак. – Текст. дані. – Режим доступу: https://lb.ua/culture/2024/08/09/628282_povernuti_vtrachene_ukrainska.html (дата звернення 25.09.2024).

Матеріал підготувала

Шлепакова Т. Л.,
головний бібліограф відділу наукового
аналізу та узагальнення інформації

Комп'ютерне опрацювання та редагування *І. Г. Піленко*

Формат 60x84/16. Умовн. друк. арк. 1,16. Б/т. Зам. 72. Безплатно

НБУ імені Ярослава Мудрого, Київ-1, Грушевського, 1. Тел. 278–85–12